

MIHAI NASTA (1933–2020)

Mihai Nasta, care s-a stins la Bruxelles în 1 octombrie 2020, la puțin timp după dispariția soției sale, a fost un clasicist de vârf, elenist și latinist, dar și un specialist în poetică, metrică și un intelectual remarcabil.

Născut la București în 2 august 1933, el studiasse în același oraș și, urmând treptele obișnuite ale carierei academice, a fost profesor la Universitatea din București până în 1984, când s-a mutat la Bruxelles, urmând-o pe soția sa care era, în parte, de origine belgiană. A fost un eveniment traumatic în viața sa, dar nu singurul de acest fel. În 1959 fusese îndepărtat de la Universitatea din al cărei corp academic făcea parte, în urma condamnării, pe motive politice, a tatălui său, important clinician, fondator al Ftiziologiei în România. Am amintit deja acest fapt într-un scurt articol publicat, tot cu ocazia dispariției lui Mihai Nasta, în „România literară”, nr. 47–48, din 13 nov. 2020. În acel necrolog am introdus și câteva amintiri personale. I-am devenit prieten lui Mihai Nastadupă ce l-am cunoscut la București, în 1968, unde mă aflam pentru studiu; l-am întâlnit apoi, cu diferite ocazii, în Occident, în Italia și la Bruxelles, până în ultimele sale zile. Însă în aceste pagini aș dori nu să mai adaug detalii la biografia sa, ci să vorbesc despre opera sa, care a fost și rămâne importantă. Voi spune câte ceva pe scurt despre producția anilor bucureșteni, mai ales în limba română, și despre cea care a urmat, preponderent în limba franceză. Dar mai întâi de toate aș dori să reproduc în traducere câteva rânduri sintetice despre întreaga sa activitate științifică, rânduri pe care el însuși le-a scris în introducerea unei culegeri din articolele sale, *Les êtres de paroles. Herméneutique du langage figuré* (Bruxelles, 2001). Acestea prezintă pe scurt și în cel mai potrivit mod posibil originile formării sale culturale și istoria cercetărilor sale științifice:

„La început au fost serile literare împreună cu părinții mei: o adevărată inițiere în experiența lecturii, în compania tatălui meu (profesorul Marius Nasta, medic umanist) și a mamei mele (Lucia), muziciană autodidactă, cititoare neobosită, înger păzitor al căminului, frământată de fervoarea ei, mereu în căutarea unei fericiri «a cărei căutare nu poate fi ocolită de nimeni» [citat din Rimbaud, nota n., L.R.], un elan înfrânt de teribilele încercări ale totalitarismului. Păstrez o excelentă amintire a profesorilor mei: Guțu, Pippidi, Barbu și Balmuș. Mi se pare adesea că re trăiesc atmosfera conversațiilor cu adevăratul meu «guru», elenistul, filozoful orientalist și matematician Aram Frenkian. Datorită lingvistului Alexandru Rosetti și antropologului Mihai Pop am avut posibilitatea de a-l cunoaște personal pe Roman Jakobson și de a-mi orienta abordarea către obiectivele poststructuralismului și ale poeticii.

La sosirea mea pe tărâmurile Europei occidentale, care nu cunoscuseră rigoarea totalitarismului de tip sovietic, am avut posibilitatea să continui timp de mai mulți ani activitatea didactică în Italia, în domeniul studiilor de greacă veche și de lexicologie. Munca de analiză desfășurată la Centre de TraitementÉlectronique des Textes et Documents (CETEDOC), pe lângă Universitatea Catolică din Louvain-La-Neuve, m-a împins să încep o cercetare detaliată a istoriei corpus-ului *Aeropagitica*, a categoriei de «carte» teologică, și originea modalităților de interpretare care ne-au transmis textul acestor tratate fascinante.

Apoi, după ce mi-am continuat în Belgia cercetările în domeniul hermeneuticii textului și în cel al poeticii, colaborarea cu Universitatea Liberă din Bruxelles mi-a oferit ocazia de a mă confrunta cu diferite niveluri de cercetare aplicată tipologiei metrice și figurilor de limbaj, în ceea ce privește statutul lor textual, analizate din perspectiva codificărilor textuale”.

Aceste câteva fraze, care nu ar fi putut fi mai cumpănite, arată cât de multilateral a fost Nasta în studiile sale. Vocația lui de grecist și latinist se păstrează de-a lungul întregii vieți. În prima perioadă, cea petrecută în România, se exprimă prin studii despre poemele homerice, despre Herodot, Eschil, despre tragedie și prin traduceri ale acestora și ale altor clasici în limba română.

Preocupările pentru realizarea unei teze de doctorat apar destul de târziu: posibilitatea de a fi admis într-o cercetare de acest fel era deseori condiționată de motive mai mult politice decât științifice. Subiectul, opera retorică a lui Dionisie din Halicarnas, este rezultatul unei combinații între tradiția clasică și orientările „moderne”, care îl împinsese în acei ani către structuralism și către poetica jakobsoniană, curente deschise față de studiul și de renașterea retoricii antice. Nasta este cel care traduce în română și adnotează eseul fundamental al lui Jakobson *Lingvistică și poetică* (în volumul *Probleme de stilistică*, București, 1964). Poetica lui Jakobson, reluare tardivă a formalismului rus din anii Revoluției, a contribuit mai mult decât orice altă teorie la revitalizarea din acei ani a studiilor literare în America și în Europa, ajungând la fel de repede atât în lumea occidentală, cât și în Europa comunistă. Aici cercetătorii în științe umanistice abandonau deja în ritm alert paradigma realismului socialist, și în versiunile sale cele mai rafinate, însă cu iz de erezie în lumea comunistă (Lukács, Auerbach, chiar și românul naturalizat francez Lucien Goldman), pentru a se întâlni pe același teren cu cei occidentali. România este pe primul plan în acest proces, cum s-a putut constata în mod clar cu ocazia celor două congrese internaționale, al lingviștilor și al romaniștilor, de la București (din 1967 și din 1968), în centrul cărora se reliefa, în carne și oase, tocmai persoana lui Roman Jakobson, revenit din Statele Unite. Chiar în prima dintre aceste două ocazii, cred, Nasta a avut ocazia de a-l cunoaște personal și, poate, și de a discuta cu el despre traducerea celebrului său eseu. În anii următori, ideile lui Jakobson au rămas în centrul intereselor lui Nasta care, dincolo de preocupările sale de clasicist, devine, tocmai prin perspectiva lui Jakobson, și poetician, cercetător al fenomenului literar în ansamblul său. În 1972 publică o colosală antologie, un *reading*, după cum se spunea pe atunci, de autori structuraliști sau apropiați lor, ca Roland Barthes, A. J. Greimas, Gérard Genette, Juri Lotman, Tzvetan Todorov, Paul Zumthor, și de premergători ai acestora, precum Karl Vossler, Leo Spitzer, Roman Ingarden, Benvenuto Terracini, formalistii ruși etc., cu titlul *Poetică și stilistică*, în colaborare cu Sorin Alexandrescu, de aproape 700 de pagini.

Însă Nasta nu este un epigon, ci un inovator genial, care, ulterior, și-a îmbogățit instrumentele de lucru. Știe să prindă *kairòs*-ul, în sensul original din limba greacă: clipa care trece. În timp ce se află la Padova, probabil în același an 1972, pentru a participa la congresul „Linguaggio e poesia” (Limbaj și poezie) organizat de Gianfranco Folena, ia cunoștință, prin intermediul foarte tânărului coleg Francesco Donadi, de un fragment al eruditului umanist din Renaștere Lodovico Castelvetro, descoperit și publicat de acesta. Puținele pagini publicate de Donadi în revista „Lettereitaliane” din 1970 conțin un comentariu nesistematic al lui Castelvetro la retorica autorului său (al lui Nasta), Dionisie din Halicarnas. Mai degrabă un modern „journal de lecture”, cum îl definește Nasta, decât un *commentarium perpetuum*. Pornind de la punerea la punct realizată de către un, cum scrie Nasta, „éminenthellénisteitalien”, adică de către Donadi (care chiar era un eminent elenist, cu toate că pe atunci trebuie să fi avut vreo 25 de ani!), scrie un comentariu propriu (în franceză) la comentariul lui Castelvetro (scris în italiană) despre Dionisie, care scrisese în limba greacă. Subliniază pentru prima dată caracterul paradoxal al propriei munci: să ofere un nou metatext unei scrieri care este deja un metatext. Observă, mai întâi, atitudinea adeseori critică și chiar iritată a lui Castelvetro față de ceea ce ar fi trebuit să fie o sursă a propriei opere, dar de care, în realitate, se îndepărtează tot mai mult pe măsură ce citește și comentează în amănunt. Și Nasta, în același timp, se distanțează de opiniile lui Castelvetro, comentându-l pe baza atât a autorilor clasici, în primul rând, desigur, a lui Aristotel, cât și a structuraliștilor moderni, în principal Jakobson și *S/Z* de Roland Barthes. *S/Z*, într-adevăr, este, la rândul său, un comentariu amănunțit al povestirii lui Balzac *Sarrasine*, considerat ca un metatext. Jocuri de oglinzi! Oricum, până la urmă adnotările lui Castelvetro obțin *placet*-ul lui Nasta, care-și pune în valoare predilecția activă pentru „alegere” (alegerea stilistică), față de *compositioverborum* (aranjament, și fonetic, al cuvintelor), centru al teoriei lui Dionisie. Castelvetro, adaug eu, a fost un

proto-protestant italian, un spirit liber, obișnuit să afirme și să contrazică, ceea ce a dus la persecuția lui și până la urmă l-a costat viața. Acest lucru se leagă de un aspect care ar fi putut fi cu ușurință trecut cu vederea, dar care nu îi scapă lui Nasta: faptul că, prin spiritul său de contradicție, Castelvetro era un inovator și că la el – în măsura în care retorica antică este un precedent direct al poeziei generale („poétique générale”) din cadrul structuralismului – apare ceva din gândirea estetică modernă. Cartea, de numai 80 de pagini, cu titlul *Le fonctionnement des concepts dans un texte inédit de Castelvetro*, a fost publicată la Padova de Casa de editură Antenore, specializată în filologie clasică și umanistă, într-o colecție deosebit de elegantă. Zece ani mai târziu, într-o formă foarte modestă, apărea în România opera cea mai originală, dar și mai enigmatică, a lui Nasta, greu de înțeles și imposibil de clasificat conform vreunui gen literar cunoscut, *Anatomia suferinței* (Cartea Românească, 1981). Este un lung eseu organizat în mai multe paragrafe, care conține câteva texte poetice, întotdeauna, sau aproape întotdeauna, cu reminiscențe grecești. Poate de inspirație nietzscheană? În România din acea epocă desigur nu s-ar fi putut spune acest lucru.

O fractură desparte în două viața lui Mihai Nasta: plecarea din România în 1984, plecare ce are loc nu fără întârzieri și ezitări, pe urma soției Margareta. Lui Nasta, foarte atașat de țara sa, nu îi face plăcere să plece. Amână, dacă îmi amintesc bine, plecarea. În final, familia Nasta se stabilește la Bruxelles, tată, mamă și doi copii.

Producția științifică a lui Nasta devine mai specializată în ceea ce privește alegerea subiectelor. Ea era, de fapt, deja specializată, dar în anii șazeci și la începutul anilor șaptezeci unele subiecte, în sine complexe și de specialitate, precum cele de metrică sau analizele unor opere din perspectivă structurală, de exemplu comentariul lui Castelvetro la Dionisie, se bucuraseră de o popularitate fără precedent, pentru un public cultivat, desigur. Însă în anii următori s-a produs o anumită inflație și chiar banalizare a acestor subiecte, iar în cadrul acestor domenii de studiu schimbările rapide provocate de Chomsky, în ceea ce privește disciplina de bază, lingvistica, au readus studiile în orizontul lor disciplinar mai liniștit și mai clar delimitat.

Nasta rămâne un autor foarte productiv și în perioada belgiană și european-occidentală, care, totuși, nu îi oferă un post didactic și de cercetare stabil. Astfel îi lipsesc lumea universitară și prezența tinerilor, de care se bucură doar cu ocazia unor contracte pe termen definit sau al unor activități didactice în calitate de profesor-oaspete („visiting professor”) în Italia, după cum a amintit el însuși în fragmentul citat mai sus. Este invitat des la noua universitate din Calabria (un sediu foarte sărac, cu o organizare precară, dar plin de vitalitate datorită spiritului de solidaritate a tinerilor colegi, care-i sunt și tovarăși de călătorie și de cazare, și datorită entuziasmului studenților), la Napoli și la Padova. În Belgia participă la cercetări și predă la Louvain-la-Neuve și la Universitatea liberă din Bruxelles. Împreună cu un coleg belgian, Marc Dominicy, scrie un important studiu, cu abordare sistematică și inspirat, spun autorii, de curentul neo-jakobsonian, despre metrica silabică și cantitativă, deci despre cea greacă și latină, pe de o parte, și cea a limbilor franceză și a limbilor romanice și germanice medievale și moderne, pe de alta (*Métrique accentuelle et métrique quantitative*, în „Langue française”, 99, 1993, p. 75–96, disponibil și online).

Întâmplarea îl face să treacă de la al său Dionisie din Halicarnas la celălalt, mult mai târziu, Dionisie al literelor grecești. Este vorba despre misticul Dionisie Aeropagitul (astăzi adeseori se lasă deoparte acel „pseudo” care se obișnuia în trecut să fie pus înaintea numelui), ale cărui scrieri influențează timp de mai bine de un mileniu Biserica orientală și cea romană, din secolul V d.C. până în Florența renescentistă a umaniștilor Ambrogio Traversari și Marsilio Ficino. Tradiția occidentală trece prin versiunile în latină ale lui Ioan Scotus Eriugena, Jean Sarrazin, Robert Grosseteste, Ambrogio Traversari. Programul CETEDOC al Universității din Louvain-la-Neuve, dedicat prelucrării electronice a textelor Părinților Bisericii, realizează studiul comparativ al textului grecesc și al celor patru versiuni latine, cuvânt cu cuvânt. Proiectul era deja inițiat când Nasta a fost numit îngrijitor al bazei de date și al concordanțelor lexicale ale corpusului și i-a fost încredințat în special controlul textelor pe manuscrise. Munca este enormă, demnă de influența neîntreruptă a acestui mare neoplatonician asupra gândirii creștine de-a lungul secolelor. Proiectul se înscrie într-o serie de

analize dedicate Părinților orientali și occidentali ai Bisericii, studiați pe baza versiunilor operelor lor în greacă și în latină sau, ca în cazul lui Dionis, în ambele limbi. Rezultatul este volumul *Thesaurus Pseudo-Dionysii Areopagitae: textus Graecus cum translationibus Latinis / curantibus Mihai Nasta et CETEDOC*, Universitas catholica Lovaniensis Lovanii Novi, Turnhout, Brepols, 1993, însoțit de microfîșe (o tehnologie care, din păcate, a devenit între timp învechită, dar poate oricum fi consultată în continuare). Astfel, Nasta participă, având un rol principal, la un moment glorios și de pionierat al istoriei informaticii umaniste. Pe urma acestei munci, compusă în totalitate din cifre și scheme grafice, a cărei introducere a scris-o, Nasta, în calitate de filolog expert și, de acum, și profund cunosător al operei lui Dionisie, scrie un articol filologic esențial despre cele patru forme de textualitate pe care le-a dobândit opera teologului de-a lungul secolelor în Occidentul creștin (*Quatre états de la textualité dans l'histoire du Corpus Dionysien. Denys l'Aréopagite et sapotérité en Orient et en Occident*, în *Actes du colloque international*, Paris, 21–24 septembre 1994, édités par Ysabel de Andia, Paris, Institut d'Etudes Augustiniennes, 1997, p. 31–65).

Cine dorește să citească alte studii ale lui Nasta din perioada belgiană poate găsi o excelentă selecție online pe site-ul revistei „Interférences”: <https://journals.openedition.org/interferences/>. În numărul 7 din 2014 se poate citi textul complet al studiului *L'onomatopée de la tradition et les appuis cratyliens de l'onomasia. Observations sur les prodromes du Cratyle et la fortune d'un débat platonicien*; în aceeași revistă au apărut: *Considérations sur la facture spécifique des poèmes catulliens*, în „Interférences”, 6/2012; *L'«appartement» et le «rapt» dans les généalogies gréco-romaines. Prototypes féminins et réseaux catalogals du mythe*, în „Interférences”, 5/2009. Pe lângă probleme formale, filologice și istorice, este evident și interesul față de mit, un interes natural pentru un elenist modern, care s-a oprit nu numai asupra lumii grecești și romane din antichitate, ci uneori și asupra etnografiei românești. De altfel, nu lipsesc lucrări ale lui Nasta dedicate marilor autori români ai secolului XX: Argezi, despre care scrisese deja în România, Cioran, Noica.

După căderea Cortinei de Fier, care i-a permis lui Nasta să revină în România, în perioada 1990–1996 a predat în fiecare an la Cluj la Universitatea Babeș-Bolyai. Acela era un moment de mare entuziasm și deschidere, după o perioadă atât de lungă de autarhie, pe timpul căruia rectorul universității din Cluj, Andrei Marga, a deschis multe perspective. Nasta venea în fiecare an din Belgia pentru o perioadă scurtă, dar intensă de activitate didactică. Făcea acest lucru fără a primi vreo recompensă, pentru a contribui la renașterea studiilor clasice, ținând cursuri și conferințe de literatură, istoriografie și filozofie greacă la catedra de Filologie clasică, condusă în acea vreme de Elena Popescu. De la un moment dat a fost și conducător de doctorate. În acea perioadă și eu țineam cursuri la Cluj și o dată, o singură dată, ne-am întâlnit, Nasta și cu mine, cred pentru o singură zi (aveam perioade diferite de predare). Mi i-a prezentat atunci unul câte unul pe toți doctoranzii săi, care formau un grup destul de mare, și care mi-au prezentat subiectele lor de teză. Multe dintre acestea trebuie să le fi fost atribuite în trecut, în ultima perioadă a comunismului, pentru că se ocupau într-o măsură, după părerea mea, exagerată de daci. Dar, desigur, pe Nasta nu-l tulbura atâta lucru, ci el privea mulțumit și încrezător către viitorul acelor tineri timizi, dar, se vedea clar, plini la rândul lor de încredere în viitor și în maestrul lor.

(În românește de MIRA MOCAN)

LORENZO RENZI
 Università degli Studi
 Padova, Via VIII Febbraio, 2
 Italia